

3. Місюра В. Про право суду на примусовий обмін квартири // Радянське право. — 1974. — № 1. — С. 73–75.
4. Житловий кодекс УРСР : Закон Української РСР від 30 черв. 1983 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. — 1983. — Дод. до № 28. — С. 574.
5. Харитонов Є.О. Про обмін жилих приміщень та деякі інші проблеми житлового законодавства // Радянське право. — 1989. — № 11. — С. 75–77.

Анотація

Берназ-Лукавецька О. М. Особливості примусового обміну житла (жилих приміщень). — Стаття.

У статті дається характеристика терміна «примусовий обмін» та особливостей примусового обміну житла (жилих приміщень) за чинним житловим законодавством, а також визначаються відмінності між «примусовим обміном» за ст. 80 та ч. 2 ст. 116 Житлового кодексу України.

Ключові слова: примусовий обмін, умови примусового обміну, обмін житла, житлове законодавство, Житловий кодекс України.

Аннотация

Берназ-Лукавецкая Е. М. Особенности принудительного обмена жилья (жилых помещений). — Статья.

В статье дана характеристика термина «принудительный обмен» и особенности принудительного обмена жилья (жилых помещений) согласно действующему законодательству, а также определены отличия между «принудительным обменом» согласно ст. 80 и ч. 2 ст. 116 Жилищного кодекса Украины.

Ключевые слова: принудительный обмен, условия принудительного обмена, обмен жилья, жилищное законодательство, Жилищный кодекс Украины.

Summary

Bernaz-Luckavetskaya O. M. Conditions of Forced Sharing Houses (Residential Premises). — Article.

The article describes the term of «forced exchange» and conditions of forced sharing houses (residential premises) under current housing legislation, and defined differences between «forced exchange» according to the clause 80 and the second paragraph of clause 116 of the Housing Code of Ukraine.

Keywords: forced exchange, the conditions of forced exchange, the exchange of the habitable dwellings, housing legislation, Housing code of Ukraine.

УДК 347.731.1:347.122

В. С. Деревнін

ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВОСУБ'ЄКТНОСТІ ТОВАРНОЇ БІРЖИ

Поняття правосуб'єктності тісно пов'язано також з категорією «правовий статус», яку в науковій літературі іноді розглядають як тотожну правосуб'єктності. Разом із тим різниця між ними, на думку деяких науковців, полягає в тому, що правовий статус суб'єкта визначає набір прав, які він має для вступу у гіпотетичне, абстрактне правовідношення, а правосуб'єктність — це вже характеристика повноважень конкретного суб'єкта у конкретному правовідношенні [1, 19].

Поняття «правовий статус» має широке значення. Латинське слово «status» означає стан, положення. Відповідно до цього під статусом суб'єкта права розуміють його правове становище, котре характеризується комплексом юридичних прав і обов'язків [2, 7].

У вітчизняній юридичній літературі зверталось увагу на ту обставину, що у зв'язку з наявністю національних мовних відповідників науковці, які досліджують поняття правового статусу юридичних осіб, не завжди використовують термін «правовий статус», надаючи часом перевагу термінам «правове положення», «правове становище», «цивільно-правова природа» тощо. Погоджуючись зі слухністю позицій, згідно з якими, незважаючи на подібне термінологічне різноманіття, сутність поняття «правового статусу» дозволяє його використовувати як таке, що змістовно об'єднує наведені та інші праці з цієї тематики і що, окрім того, термін «правовий статус» є більш традиційним у своєму використанні, у тому числі в чинному вітчизняному законодавстві [3, 81], разом із тим хочемо підкреслити, що, на нашу думку, найбільш обґрунтованою здається точка зору, згідно з якою термін «статус» доцільно використовувати для загальної характеристики становища суб'єкта, оскільки термін «правове становище» частіше використовується для характеристики суб'єкта у певному колі суспільних відносин. Натомість поняттям правового статусу охоплюються всі види юридичних зв'язків за участю суб'єкта права [4, 174].

Таким чином, поняття «статус» включає в себе те стабільне у правовому стані суб'єкта, котре разом із правосуб'єктністю містить також певне коло основних прав та обов'язків. Натомість конкретні права та обов'язку відображають специфіку реального правового становища особи, котре пов'язане більше з наявністю тих чи інших юридичних фактів, але не визначає основи загального юридичного становища суб'єкта у даній правовій системі.

Правоздатність тому не можна розглядати як сумарне вираження прав та обов'язків, носієм яких може бути дана конкретна особа. Саме в цьому сенсі правоздатність, як її слушно назвала К. А. Флейшиць, є бланкетною [5, 170].

Проте не можна погодитися з К. А. Флейшиць в тому, що категорія правоздатності має реальне значення лише для цивільного права. Позиція О. В. Міцкевича, який вважає правоздатність універсальною категорією, здається більш обґрунтованою [6, 90].

Правоздатність є постійним станом особи, елементом її правового статусу. Однак правоздатність — це не статичний момент, оскільки вона тісно пов'язана з соціально-правовою активністю особи. В ній знаходить прояв юридичний зв'язок особи з державою та суспільством, котрий характеризується наявністю в особи повної, реальної та гарантованої можливості бути носієм конкретних прав та обов'язків [7, 149].

Сказане зумовлює необхідність розгляду тут загального поняття правосуб'єктності юридичної особи, маючи при цьому на увазі, що поняття «правосуб'єктності» є ширшим, оскільки ним, як правило, охоплюються поняття правоздатності та діездатності [8, 33].

Стосовно співвідношення цих категорій — правоздатності і діездатності юри-

дичної особи, у загальній теорії права панівною була теза про їх єдність у часі. Однак уявлення про тотожність правоздатності та дієздатності юридичної особи, яке склалося раніше, на думку О. Ф. Скакун, не виправдовує себе у сучасних умовах переходу до ринкових відносин. Виявилось, що юридична особа не завжди може без будь-яких умов використовувати ті права, які має. Дієздатність юридичної особи може змінюватись без зміни її правоздатності. В якості приклада наводиться підприємство-боржник, що перебуває на межі банкрутства і не має можливості реалізувати свої права на власний розсуд. Його дієздатність обмежується. Цю обмежену дієздатність компенсує арбітражний управляючий, що має широкі повноваження з управління підприємством-боржником. Своїми діями він надає підприємству-боржнику можливість приймати участь у цивільному обігу шляхом укладання угод, що не заборонені законом.

Таким чином, правоздатність і дієздатність юридичної особи як суб'єкта правовідносин можуть не співпадати повністю, як не співпадають вони і у фізичної особи. Щоправда, стосовно колективних суб'єктів правовідносин, зокрема, юридичних осіб, така ситуація є не правилом, а все ж таки винятком [9, 143].

Як і будь-який інший учасник цивільних правовідносин, юридична особа має цивільну правоздатність, під якою прийнято розуміти юридичну можливість (здатність) осіб бути носіями цивільних прав та обов'язків. Правоздатність юридичної особи відрізняється від правоздатності фізичної особи, хоча юридична особа, згідно з чинним ЦК України, здатна мати такі самі цивільні права та обов'язки, як і фізична особа.

Однак, якщо правоздатність фізичної особи виникає з моменту її народження, то правоздатність юридичної особи виникає з моменту її створення і внесення відповідного запису до Єдиного державного реєстру юридичних осіб [10, 207]. Відповідно, якщо правоздатність фізичної особи, згідно з ч. 4 ст. 25 ЦК України, припиняється у момент її смерті, то цивільна правоздатність юридичної особи, згідно з ч. 4 ст. 91 ЦК України, припиняється з дня внесення до Єдиного державного реєстру запису про її припинення.

Слід зазначити, що у юридичній літературі можна зустріти точку зору, відповідно до якої і сьогодні згідно з російським цивільним законодавством правоздатність і дієздатність юридичної особи є спеціальною. Юридичні особи можуть мати цивільні права й здійснювати юридичні обов'язки лише у відповідності з метою своєї діяльності, що передбачена їх статутами, положеннями або іншими установчими документами [11, 86]. Окремими видами діяльності, перелік яких визначається законом, юридичні особи можуть займатися лише на підставі отримання спеціального дозволу — ліцензії.

Історичне закріплення за юридичними особами спеціальної правоздатності було пов'язано з дозвільним порядком їх виникнення. Враховуючи ту обставину, що статuti юридичних осіб затверджувалися або санкціонувалися державою, то здійснення ними нестатутної діяльності визнавалося правопорушенням. У країнах з англосаксонською системою права концепція спеціальної правоздатності юридичних осіб одержала назву «Ultra vires». Ця доктрина дозво-

ляла, починаючи з часів середньовіччя, визнавати угоди, що виходять за межі цілей діяльності юридичної особи, недійсними. Із середини ХХ ст. в праві держав, що закріплювали спеціальну правоздатність юридичних осіб, намітилася тенденція до розширення їх правоздатності [12, 83].

Про це свідчить аналіз цивільного законодавства багатьох країн.

Це стосується повною мірою й України, де новий ЦК закріпив за юридичними особами приватного права незалежно від їх форми загальну правоздатність, відповідно до якої юридична особа здатна мати такі ж цивільні права і обов'язки, як і фізична особа, крім тих, які за своєю природою можуть належати лише людині (ст. 91 ЦК України). Це стосується всіх суб'єктів цивільного права, як таких, що мають метою отримання прибутку, так і тих, що є некомерційними.

Згідно зі ст. 91 ЦК України юридична особа здатна мати такі ж цивільні права та обов'язки, як і фізична особа, крім тих, які за своєю природою можуть належати лише людині.

Таким чином, на зміну спеціальній правоздатності юридичної особи, яка передбачалася радянським цивільним законодавством, прийшов принцип універсальної правоздатності, що є відображенням сучасної тенденції розвитку концепції цивільного права України, як права приватного [13, 186]. (Варто згадати про те, що такий підхід був характерним в цілому для законодавства більшості країн «соціалістичної співдружності» [14, 28]. Виняток складала Угорська Народна Республіка, § 28 Цивільного кодексу котрої — в редакції 1977 р. — встановлював принцип універсальної правоздатності юридичної особи, що пов'язують з перебігом економічної реформи у цій країні) [15, 158].

Слід зазначити, що правоздатність юридичної особи в Україні розширилася не лише за рахунок надання їй рис універсальності, але також і завдяки зміні підходу до вирішення питання стосовно того, які права може мати така особа. Якщо раніше традиційно наголошувалося на майнових правах юридичної особи, то тепер нарівні з ними у ЦК України закріплені також її особисті немайнові права. Зокрема, ст. 94 ЦК України встановлює, що юридична особа має право на недоторканість її ділової репутації, на таємницю кореспонденції, на інформацію та інші особисті немайнові права, які можуть їй належати [16, 190].

Разом з тим обсяг цивільної правоздатності юридичної особи не є безмежним, оскільки визначається її установчими документами. Це означає, що комерційні організації, якщо в їх установчих документах не міститься вичерпний перелік видів діяльності, яку вони можуть здійснювати, можуть займатися будь-якою підприємницькою діяльністю, не забороненою законом. Разом з тим вони не можуть займатися політичною діяльністю, оскільки це не охоплюється цілями її створення. Не можуть вони займатися й культурно-освітньою діяльністю, якщо це прямо не передбачене їхніми установчими документами.

Реалізуючи свою цивільну правоздатність, юридична особа може укласти будь-які правочини. Проте якщо, наприклад, статутом юридичної особи визначений вичерпний перелік можливих видів її діяльності — вона наділена спе-

ціальною правоздатністю, виходити за межі якої не має права. Укладені такою юридичною особою за межами її правоздатності правочини є недійсними.

Є й інша точка зору, відповідно до якої обсяг правоздатності юридичної особи визначається не видами діяльності, закріпленими у статуті, а цілями її діяльності. Зокрема, В.Кравчук вважає, що немає необхідності вносити в установчі документи юридичної особи різноманітні види діяльності, половиною з яких вона ніколи займатися не буде, оскільки спеціальна правоздатність визначається не предметом (видами) діяльності, а цілями організації. Отже, будь-які види діяльності, якщо вони відповідають цілям діяльності юридичної особи, закріпленим в установчих документах, мають визнаватися легітимними і допускатися без якихось обмежень. Таким чином, критерієм спеціальної правоздатності В. Кравчук вважає цілі, визначені в установчих документах конкретної юридичної особи (це закріплено в ст. 26 чинного ЦК України), а не види діяльності [17, 74].

Обмеження цивільної правоздатності юридичних осіб може мати місце за рішенням суду у випадках, спеціально передбачених законом.

Крім того, обмеженням правоздатності юридичної особи можна вважати правило ч. 3 ст. 91 ЦК України, відповідно до якого здійснення нею окремих видів діяльності, перелік яких встановлюється законом, можливе лише після одержання спеціального дозволу «ліцензії». Це правило поширюється на юридичних осіб, наділених як спеціальною, так і універсальною правоздатністю. Вказана вимога поширюється як на підприємницькі, так і непідприємницькі організації [18].

Дієздатність традиційно визначається як передбачена нормами права можливість особи самостійно, своїми діями набувати і здійснювати права, створювати для себе обов'язки та виконувати їх [19, 3].

Слід підкреслити, що поняття дієздатності в ЦК України 2003 р. визначено тільки стосовно фізичних осіб.

Можна погодитися з думкою, що такий підхід тут можна пояснити тим, що оскільки стосовно юридичних осіб ці два поняття практично завжди існують нерозривно, то наявність правоздатності у організації означає одночасно, що вона володіє також і дієздатністю [20, 186].

Правоздатність та дієздатність, як згадувалося вище, у сукупності утворюють таку категорію, як правосуб'єктність.

Але для юридичної особи це поняття має ще й більш універсальне значення, оскільки тут категорія правосуб'єктності, передусім, відображує ту властивість організації, що її правоздатність і дієздатність є нероздільними у часі, органічно доповнюють одна одну, а у більшості випадків взагалі зливаються. Це пояснюється тим, що не існує правоздатних, але недієздатних колективних суб'єктів. Якщо юридична особа створена у порядку, встановленому законом, і зареєстрована належним чином, то вона стає не тільки правоздатною, але й дієздатною, набуваючи правосуб'єктності відразу в повному обсязі.

Разом з тим правове становище конкретної особи є динамічним, воно постійно змінюється в залежності від виникнення, розвитку та припинення різноманіт-

них правових відносин. В межах свого правового статусу юридична особа від власного імені, самостійно розпоряджається своїм майном, набуває майнових та немайнових цивільних прав та обов'язків (зокрема, укладає договори, вступає у зобов'язання) і здійснює їх. Така діяльність від власного імені у цивільному обігу слугує зовнішнім вираженням самостійності правосуб'єктності юридичної особи, а у підсумку тягне зміну її правового положення (становища).

Таким чином, цивільна правосуб'єктність юридичної особи, тобто її здатність бути суб'єктом цивільних відносин, складається з цивільної правоздатності та цивільної дієздатності цієї особи, і включає до свого змісту низку елементів, про які мова піде далі.

Однак стосовно товарної біржі схема цих відносин видається більш складною, що пов'язано з подвійною природою останньої.

З одного боку, товарна біржа є організацією, що створюється зі спеціальною метою — організація, спрощення та полегшення товарообігу тощо. Крім того, у законі міститься спеціальне обмеження для товарних бірж стосовно отримання прибутку — їх діяльність не може мати комерційного характеру. Враховуючи ці особливості біржі, як організації особливого роду, доцільно було б визнати за нею спеціальну правосуб'єктність: її завдання полягає у створенні умов для біржової торгівлі, наданні послуг в укладанні біржових угод, визначенні товарних цін, попиту і пропозицій на товари тощо. У цьому сенсі товарну біржу слід визначити як таку юридичну особу, яка може мати лише спеціальну правосуб'єктність у відповідності до цілей, зазначених безпосередньо в законі.

З іншого боку, товарна біржа може виступати у багатьох майнових відносинах як звичайний суб'єкт цивільного права — при укладанні так званих супутніх угод, які забезпечують життєдіяльність самої біржі, рекламують її тощо.

Література

1. Венгеро́в А. Б. Теория государства и права: учебник / А. Б. Венгеро́в. — М. : ИКФ Омега-Л, 2002. — 468 с.
2. Бартошек М. Римское право : (понятия, термины, определения) / М. Бартошек. — М. : Юрид. лит., 1989. — 448 с.
3. Лещенко Д. С. Правовий статус установ в цивільному праві України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Д. С. Лещенко. — Х., 2005. — 208 с.
4. Халфина Р. О. Общее учение о правоотношении / Р. О. Халфина. — М. : Юрид. лит., 1974. — 344 с.
5. Флейшиц Е. А. Соотношение правоспособности и субъективных прав // Вопросы общей теории советского права. — М., 1960. — 263 с.
6. Мицкевич А. В. Субъекты советского права / А. В. Мицкевич. — М. : Гос. издат. юрид. лит., 1962. — 211 с.
7. Сокуренько В. Г. Право. Свобода. Равенство / В. Г. Сокуренько, А. Н. Савицкая. — Л. : Изд-во при Львов. ун-те, 1981. — 253 с.
8. Гражданское право. Ч. I / под ред. А. П. Сергеева, Ю. К. Толстого. — [3-е изд., перераб. и доп.]. — М. : ПРОСПЕКТ, 1998. — 638 с.
9. Скакун О. Ф. Теория государства и права : учебник / О. Ф. Скакун. — Х. : Эспада, 2005. — 593 с.
10. Юридична енциклопедія : в 6 т. Т. 5 / редкол. : Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) [та ін.]. — К. : Укр. енцикл., 2003. — 736 с.

11. Марченко М. Н. Проблемы общей теории государства и права : учебник : в 2 т. Т. 2. Право / М. Н. Марченко. — [2-е изд., перераб. и доп.]. — М. : ТК Велби : Проспект, 2008. — 614 с.
12. Літвіна О. Ю. Правове положення благодійних організацій в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / О. Ю. Літвіна. — Х., 2003. — 176 с.
13. Цивільне право України : підручник / Є. О. Харитонов, Н. О. Саниахметова. — К. : Істина, 2003. — 761 с.
14. Гражданский кодекс Польской Народной Республики : Закон от 23 апр. 1964 г. / [пер. с пол. Н. Г. Комлева]. — М. : Прогресс, 1966. — 374 с.
15. Суханов Е. А. Гражданское и хозяйственное право европейских социалистических стран — членов СЭВ / Е. А. Суханов. — М. : Изд-во Моск. ун-та, 1984. — 184 с.
16. Цивільний кодекс України : коментар / за заг. ред. Є. О. Харитонova, О. М. Калітенко. — Х. : Одіссей, 2003. — 1112 с.
17. Кравчук В. Про правосудність юридичних осіб: окремі питання // Право України. — 1999. — № 11. — С. 19.
18. Про аудиторську діяльність : Закон України від 22 квіт. 1993 р. // Відомості Верховної Ради. — 1993. — № 23. — Ст. 243 ; Про благодійництво і благодійні організації : Закон України від 7 берез. 2002 р. // Відомості Верховної Ради. — 2002. — № 33. — Ст. 239.
19. Алексеев С. С. Право: азбука — теория — философия: Опыт комплексного исследования / С. С. Алексеев. — М. : Статут, 1999. — 70 с.
20. Цивільне право України : підручник / Є. О. Харитонов, Н. О. Саниахметова. — К. : Істина, 2003. — 761 с.

Анотація

Деревин В. С. Загальні засади визначення правосуб'єктності товарної біржі. — Стаття.

Як і будь-який інший учасник цивільних правовідносин, юридична особа має цивільну правосудність, під якою прийнято розуміти юридичну можливість (здатність) осіб бути носіями цивільних прав та обов'язків. Слід зазначити, що правосудність юридичної особи в Україні розширилася не лише за рахунок надання їй рис універсальності, але також і завдяки зміні підходу до вирішення питання стосовно того, які права може мати така особа.

Ключові слова: правосуб'єктність, товарна біржа, юридична особа, принципи.

Аннотация

Деревин В. С. Общие принципы определения правосубъектности товарной биржи. — Статья.

Как и любой другой участник гражданских правоотношений, юридическое лицо имеет гражданскую правосудность, под которой принято понимать юридическую возможность (способность) лиц быть носителями гражданских прав и обязанностей. Следует отметить, что правосудность юридического лица в Украине расширилась не только за счет предоставления ей черт универсальности, но также и благодаря изменению подхода к решению вопроса о том, какие права может иметь такое лицо.

Ключевые слова: правосубъектность, товарная биржа, юридическое лицо, принципы.

Summary

Derevin V. S. General Principles of Determination of Commodity Exchange Personality. — Article.

As well as any other party to civil legal relations, a legal entity bears civil legal competence. The latter is understood as legal capability of legal entities to bear civil rights and obligations. It should be noted that civil legal competence of legal entities in Ukraine has expanded because of its universal character as well as of a different approach to the determination of the rights such entity can have.

Keywords: personality, commodity exchange, legal entity, principles.